№ 169 Հոկտեմբերի 4 (16) **1879** Հոկտեմբերի 4 (16) № 169

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:

—

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատան մէջ:

—

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

—

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

—

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեր իգական դպրոցները:—Ներքին տեսութիւն: «Մշակի» № 150-ի առաջնորդող յօդուածի առիթով: Նամակ Ախալքալաքից: Ներքին լուրեր: —Արտաքին տեսութիւն: Ամերիկա:—Յայտարարութիւններ:—Տեղեկացոյց: —Բանասիրական: Ազգային մտածողութիւններ:

ՄԵՐ ԻԳԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

I

Կ. Պօլսում կազմված «Հայուհեաց Ազգանուէր» ընկերութիւնը մեզ առիթ է տալիս խօսել մեր ընթերցողների հետ մեր իգական սեռի դպրոցների մասին, առհասարակ:

Մեզանում օրիորդական դըպրոցները, առհասարակ, մի նպատակ ունեն միայն՝ ընդհանուր կրթութիւն տալ օրիորդներին: Բայց ինչքան յարմար է գործնական կեանքին դպրոցներում աղջիկներին տուած ուսումը, հասարակութեան ո՞ր դասակարգին է պատկանում ուսում առնող աղջիկը,—այդ բանի վրա մենք չենք մտածում:

Գերմանիայում, օրինակ, կան այլ և այլ ուղղութեան և պրոգրամայի օրիորդական դպրոցներ: Այնտեղ օրիորդական դպրոցների կազմակերպութիւնը կախված է այն բանից թէ ինչ դասակարգի աղջիկների համար է հիմնված դպրոցը: Հասկանալի է որ միջին, կամ մանաւանդ բարձր դասակարգի օրիորդների համար կան Գերմանիայում, ինչպէս ամեն երկրում, պանսիօններ և ինստիտուտներ, մի տեսակ միջնակարգ դպրոցներ, որտեղ առհասարակ օրիորդները ամեն բան են սովորում և իսկապէս ոչինչ չեն սովորում: Բայց կան նոյն Գերմանիայում արհեստաւոր դասակարգի օրիորդների համար արհեստագործական դըպրոցներ, որտեղ բացի տարրական գիտութենից, աղջիկները սովորում են հաց տուող արհեստներ, որոնցով, ուսում աւարտելուց յետոյ, կարող են թէ իրանց անձը և թէ իրանց ընտանիքը պահել: Կան մինչև անգամ դպրոցներ, որոնց նպատակն է միմիայն աղախիններ պատրաստելու, ուրեմն հիմնված են ժողովրդի ստորին դասակարգի աղջիկների համար:

Իսկ մեզանում բոլոր օրիորդական դպրոցները հիմնվում են մի և նոյն նպատակով, մի և նոյն պրոգրամայով, կարծես թէ բոլոր աղջիկները նիւթապէս ապահոված են, կարծես բոլորն էլ պատկանում են հասարակութեան ունևոր դասակարգին:

Վեր առնենք, օրինակի համար, մեր Թիֆլիսի օրիորդական դպրոցները, ոչ թէ միայն հայոց, բայց և մեր պետական դպրոցները: Մեր կարծիքով նրանց բոլորի կազմակերպութեան մէջ մի սխալ կայ, այն է, որ նրանք բոլորն էլ անխտիր ընդունում են թէ ունևոր և թէ աղքատ աղջիկներին: Մի հարուստ մարդու կամ մի ունևոր պաշտօնեայի աղջկայ մօտ նստած է դասատան նստարանի վրա և մի արհեստաւորի, մի խոհարարի աղջիկ և այլն: Այն ուսումը որ յարմար է ունևոր օրիորդին, բոլորովին յարմար չէ և աւելորդ է, անգամ, չքաւոր օրիորդի համար: Եթէ ամեն մի օրիորդ ուսում աւարտելուց յետոյ պիտի պսակվի մի քիչ թէ շատ ունևոր մարդու հետ, կամ պէտք է դառնայ վարժուհի, ուսուցչուհի, կամ տան դաստիարակուհի,—դա ուրիշ բան կը լինէր: Բայց ամեն մի աղջիկ այդ բաղդը չունի: Աղջիկների մեծ մասը վերադառնում են իրանց չքաւոր ծնողների տուն, որտեղ պէտք է օգնեն ծնողներին իրանց ամենօրեայ աշխատանքների մէջ: Իսկ աղջիկը ոչինչ արհեստ չը գիտէ:

Թիֆլիսի Գայեանեան օրիորդական դպրոցը մենք նպատակայարմար ենք համարում, որովհետև այդտեղ սովորում են մեծ մասամբ ունևոր ծնողների աղջիկներ, կամ այնպիսիներ, որոնք պատրաստվում են վարժուհի և ուսուցչուհի լինել: Բայց ի՞նչ նպատակ ունի, օրինակ, Անանեան դպրոցը, որ հիմնված է միմիայն չքաւոր օրիորդների համար: Աղջիկները այդ դպրոցում ուսում աւարտելուց յետոյ չը գիտեն ոչ մի արհեստ, որով կարողանային իրանց ապրուստը հայթայթել: Ի՞նչ օգուտ մի աղքատ աղջկայ համար սովորել թւաբանութիւն, աշխարհագրութիւն, երգեցողութիւն և պար, երբ այդ բոլոր առարկաների հետ միասին նրան չեն սովորեցնում ոչ մի հացատու արհեստ:

Այդ խնդրին մենք յոյս ունենք միւս անգամ վերադառնալու, իսկ այսօրվայ համար վերջացնում ենք մեր յօդուածը:

Գ. Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

II

Թիւրք տարրի համեմատաբար առաւելութիւնը և հայկական նուազութիւնը—ահա ուրեմն այն կէտը, ահա այդ ցաւալի եղելութիւններից մէկը, որը մենք միշտ ի նկատի պիտի ունենանք և որի նշանակութեամբ պիտի թափանցվի իւրաքանչիւր հայրենասէր մարդու միտքը: Եթէ եղելութիւնը կայ, եթէ մեր ձեռքին չէ այն զօրութիւնը, որով կարող էինք դորա դէմը առնել, մենք պիտի աշխատենք գոնէ այդ եղելութեան վատ հետևանքների դէմ գործ դնել բոլոր մեզանից կախված և գործնական միջոցները: Իսկ այդ միջոցները մենք այլուր չենք կարող որոնել, եթէ ոչ մեր հոգեկան, մտաւոր և մարմնաւոր գերազանցութեան մէջ: Մեզանում շատ է տարածված այն միտքը, թէ մենք այդ բոլոր երեք զարգացումով գերազանց ենք թիւրքերից. մենք կը ցանկայինք աւելի խոհեմ լինել և ընդունել այդ երեքից միայն մտաւորը և այն՝ ոչ թէ մտաւոր զարգացումը, այլ մտաւոր ընդունակութիւնները որպէս անպայման ստոյգ. ինչ կը վերաբերի հոգեկան յատկութիւններին, մենք ունենք պախարակելի պակասութիւններ, որոնցից թիւրքերը մեզնից աւելի զերծ են. տեսէք թէ խաբեբայութիւնը և չահամոլութիւնը որքան փչացրած է մեր ողորմելի ազգը, տեսէք թէ նախանձը և ատելութիւնը որպէս է արմատացել հայերի սրտերի մէջ: Եթէ թիւրքը ունէ ոխերիմ սիրտ, այդ ախտը ունէ գոնէ մի ասպետական կողմ. բայց ինչպէս ներել մեր «խելօք» հայրենակիցներին, որոնց մտաւոր ընդունակութիւնները այնքան աշխարհածանօթ են, որ հայերին քիչ է մնում այդ կողմանէ բոլոր ազգերի շարքում առաջի կարգը դնեն, ինչպէս ներել, կրկնում ենք, որ այդպիսի մի ազգ չէ կարողանում ընդհանուր ոյժով մի ազգային գործ չինել առանց երկպառակութեան: Տեսէք թէ որ աստիճանի փոքրոգութեան է հասել հայը, որ առանց աչքը չլելու չէ կարող ոչ մասնակցել և ոչ անգամ նայել ազգային բարենպատակ հիմնարկութիւնների վրա:—Հապա ինչ ասենք այն պարոնների դէմ, որոնք զոռով ուզում են հայերին ներկայացնել որպէս մի քաջ ազգ. երբ խօսքը քաջութեան վրա է, դրանով մենք չենք ուզում ակնարկել այլ և այլ տէրութիւններում ծառայող զօրապետների վրա. զօրապետներից զատ մենք ունենք շատ քաղաքներում ու գիւղերում երևելի և հռչակաւոր ըմբիշներ, բայց քաջութիւն ասելով, միթէ մենք պիտի բացառական անձեր հասկանանք, որոնց կոչումն է կռւել կամ պատերազմել: Ոչ, այստեղ խօսքը ազգային և ժողովրդական քաջութեան վրա է. անձնական և ազգային պատիւը պաշտպանելու քաջութեան վրա է մեր խօսքը. այն քաջութիւնը, որով մարդ ստորադասում է իր անձը, իր արիւնը սեփական գերդաստան և ազգի պատիւը ու դրօշակը պաշտպանելու, ազատելու համար:

Այդ քաջութիւնը մեռած է մեր արեան երակների մէջ: Թող մեզ չառարկեն, առանձին դէպքեր պատմելով. դոքա բացառութիւններ են և հազուագիւտ բացառութիւններ: Իբրև կորական ապացոյց մեր կարծիքի թող ծառայէ թէ Եւրոպայի և թէ հայերի զարմացքը այն անցքի մասին, որը նորերումս պատահեցաւ Տաճկա-Հայաստանի մայրաքաղաքում Էրզրումի մէջ: Թէ եւրոպացիները և թէ հայերը զարմացքով հարցուցին՝ հայը մի հայկուհու պատւի համար նախանձախնդիր լինէ և զէնքով ու արիւնով յետ գնէ իր յարգանքը:

Ուրեմն խոստովանենք կրկին անգամ, որ հայի հոգեկան յատկութիւնները այն թանկագին իրերից չեն, որոնց արժանի լինէր մեր նոր սերունդներին իբրև պատուական ժառանգութիւն թողնել:

Հայը մարմնաւոր կողմից նաև արժանի չէ այն գովասանքներին, որոնց չռայլում են թէ մեր հայերը և թէ եւրոպացի ճանապարհորդները: Այս վերջինները ի նկատի ունեն ի հարկէ հայի դէմքի գծերը և այլն. բայց նոյնը չէ այն կարծիքը, ինչ որ շատ տարածված է մեզանում, այն է՝ իբրև թէ հայը առհասարակ շատ առողջ է և երկարակեաց. և ինչ ամենածիծաղելին է, այդ այն է, որ հայը մեծ կարծիքի տէր լինելով իր վրա, դեռ համարձակվում է հեգնօրէն խօսել եւրոպացու մասին, երբ խօսքը առողջութեան վրա է գալիս: Քաղաքական տնտեսութիւնից մեզ քաջ յայտնի է, որ կեանքի յարատևութիւնը կապ ունէ երկրի հարստութեան հետ, իսկ հարստութիւնը—քաղաքակրթութեան հետ, որից ուղիղ կարելի է եզրակացնել, որ ընդհանրապէս այն ազգը աւելի երկար կեանք ունէ, որը աւելի քաղաքակրթված է: Մենք կարող ենք այս ճիշդ վիճակագրական թւերով հաստատել. բայց մենք թողնում ենք մի այլ անգամի այդ առարկային կրկին վերադառնալ: Այսքանը հաստատ է, որ մարմնաւոր զարգացում ասած բանը մեզանում գրեթէ չը լսած բան է. և այդ է պատճառը, որ մեր, գոնէ միջին դասի մէջ, մարդիկ մարմնապէս թոյլ են և միայն հազիւներն են հասնում խորին ծերութեան հասակին: Ինչպէս արդէն վերևը ասեցինք, այս առարկայի վրա այժմ չենք ուզում երկարօրէն խօսել. մի ուրիշ անգամ դորա վրա կը խօսենք:

Մեր ճշմարիտ վերածննդեան վեհ գործը ուրեմն հեշտ բան չէ. գործը լուրջ է. լրջութեամբ նաև պիտի ըմբռնէ իւրաքանչիւր հայ իր կոչումը. այս գործի կատարելը մի ակնթարթի բան չէ, այլ ամբողջ սերունդների:

Այս ահագին վերափոխութիւնը կատարելու համար ներկայանում է ուսումնարանը իր ամբողջ վեհափառ և փայլուն դէմքով: Ահա այն հիմնարկութիւնը, որը, անկասկած, մեր բոլորի ուշադրութեան և քնքոյշ խնամքի արդիւնքը պիտի վայելէ, մանաւանդ, որ այժմ ուսումնարանը մեզ հայերիս համար է դպրոց և ընտանիք ի միասին, զի մենք դեռ չունենք այն ընտանիքը, որը մեր ըղձալի հասարակութեան համապատասխանէր, որպէս չունենք այն հասարակութիւնը, որը ազգային ձգտումներին համեմատ կրթված և հասուն լինէր: Այս երեք տարրերից ուսումնարան, ընտանիք և հասարակութիւն, մենք ունենք իսկապէս միակ առաջինը, և այն իր մանկութեան մէջ, բայց որը, բարեբաղդաբար, սկսած է արդէն արմատներ ձգել ազգային լայնատարած հողի վրա:

Արդ, ի միտ առնելով այն բոլոր պակասութիւնները, որոնք բնաւորացնում են այժմեան հայ մարդուն և հայ հասարակութեանը, դժուար չէ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ՄՇԱԿԻ» № 150 ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ ՑՈՒՑԱԾԻ ԱՌԻԹՈՎ.

—

Ամեն մի փոքր ի շատէ հասկացող մարդ, ամեն մեկը որին շատ թէ քիչ անցամ ծանօթ են լեզուի զարգացման տարրական կանոնները, բոլոր սրտով պէտք է համակրի «Մշակի» 150-դ համարի «Խմբագրական կարծիքին» վերնագրով առաջնորդող յօդուածին, ինչպէս գրաբար լեզուի պաշտպանների վերջին թոյլ բողոքը ներքեւում է առաջ լոգիկայի հարուածների տակ: Եւ դա բնական է: Պաշտպանել գրաբար լեզուն, հանդիսացնել նրան, որպէս գրականական լեզու, կը նշանակէ չը հասկանալ առհասարակ ամեն մի լեզուի զարգացման ընթացքը, չը հասկանալ այն անհերքելի ճշմարտութիւնը, որ հին լեզուները անցել են արդէն իրենց դարը, կը նշանակէ ուզել տակ տալ պատմական հանգամանքների ազդեցութիւնը—այդ ամենակարող գաղը, որ գրոհում է իր փնկը կեանքի բոլոր կողմեր վրա: Այդ կատարեալ մեռած թիւն է, մի տարօրինակ կուրութիւն: Գրաբարը մեռած լեզու է, իսկ մենք կենդանի մարդիք. մեր կեանքը իր բազմակողմանի ձեւերով հետզհետէ զարգանում է, մենք կը գնում քայլ առ քայլ յառաջադիմութեան և լուսաւորութեան այն ճանապարհով, որի վրա մարդկութիւնը ամեն մի ժամ փոխում է մի հսկայական քայլ: մենք կը գնում, մեր թէ մտաւոր, թէ բարոյական և թէ հոգեկան կեանքի պահանջները օրէցօր մեծանում են, լայնանում,—մեր լեզուն բնականաբար պիտի առաջ գնայ, ինչպէս առաջ գնում են մեր նոր, լուսաւոր պահանջները: Ի՞նչ կարող է մեզ տալ զորօրինակ գրաբարը, այդ փոքրիկ հանգուցեալ Եւրոպէն, նրա ցամաք շրջանները թէ ինչ կարելի է սպասել կենդանի խօսք: Ոչ, գրաբարը փոքրիկ արդէն խոր քուն է մտել, այն յաւիտենական քունը, որով մի քանի դար է որ հանգստանում են նրա ընկերակից կլասիկական լեզուները: Նա կորցրել է իր առաջուայ դերը, նա դադարել է արտայայտել կենդանի մարդու ներքին աշխարհը. այդ դերը պատկանում է արդէն ժողովրդի կենդանի բարբառին—աշխարհաբառ լեզուին: Աշխարհաբառի գոյութիւն ստանալն արդէն ցոյց է տալիս, որ այդ նոր բարբառը նոր կեանքի, նոր պահանջների ծնունդ է: Քանի որ այդ նոր կեանքը առաջ է գնում, պէտք և առաջ գնա և աշխարհաբառը, քանի որ լայնանայ մեր գրականական կեանքի հօրիզօնը, այնքան պէտք է զարգանայ և մշակվի աշխարհաբառ լեզուն, աշխատելով հետզհետէ մօտենալ ժողովրդական լեզուին և դուրս գցելով միանգամայն գրաբառի դարձուածները և քերականական փօրմաները: Այդ միտքը այնքան պարզ է, որքան լոյսը, և չէ կարելի չը զարմանալ և չը ցաւել, որ մինչև այժմ դեռ կան մարդիկ, որոնք յանդգնում են հակառակ միտքը յայտնելու: Դուք չը կարծէք, որ միայն անկիրթ մարդիկ են գրաբառին ջերմեռանդ պաշտպան հանդիսանում,—դուք կը գտնէք և ուսանող լեզուագէտ, որ անպատուելով իր ուսանելի գիտութիւնը կը համարձակվի դերազանց համարել գրաբառի քերականական փօրմաները: Եթէ նրան հարցնես՝ պատուելի Ֆիլոլոգ, ի՞նչով էք պարապում, նա, հաւատարիմ մնալով գրաբառին, կը պատասխանի՝ «լատիներէն լեզուի»: Իսկ եթէ գովաբանես նրա լեզուաբանական քանքարը, նա կը պատասխանի՝ «շնորհակալ եմ ձեզ»!... Այդպիսի անհաւաներ կան այո, բայց նրանք բաղդաւորապէս փոքրաթիւ են: Մեծամասնութիւնը անկարծիք հասկանում է արդէն, աշխարհաբառի դեր և նշանակութիւնը և ամեն մի գրականական գործող, ամեն մի հեղինակ իր պարտականութիւնը պէտք է համարի մօտացնել իր լեզուն ժողովրդականին, հալածելով հին դանդաղ փօրմաները: Իսկ ինչ որ վերաբերում է գրաբառին, նա կենդանի գրականութենից հեռանալով պահպանում է նոյնպէս իր դերը և նշանակութիւնը՝—դերը առ այժմ եկեղեցական արարողութիւնների մէջ, իսկ նշանակութիւնը լեզուաբանական գիտութեան համար:

Խօսելով լեզուի վրա, չենք կարող չասել մի քանի խօսք և այն կատարեալ ֆանատիկոսութեան վրա, որ թագաւորում է մեր աշխարհաբառ գրական լեզուի մէջ:

Մենք, հայերս, որ ամեն մի դիպուածում գոռում ենք գոչում, թէ մեզ հարկաւոր է հետեւել եւրոպական քաղաքակրթված կեանքին, հարկաւոր է հիմնել մեր հասարակական և ընտանեկան կեանքը, մեր լեզուն և գրականութիւնը լուսաւոր պրինցիպների վրա,—մենք ինքներս լեզուի վերաբերութեամբ հեռանում ենք նրանից այնպիսի զգուանքով, ինչպէս թուրքը խոզի մսից: Վերցրէք ինչ գիրք ուզում էք, ինչ լրագրական յօդուած ուզում էք, ամեն տեղ դուք կը տեսնէք մի զարմանալի ձգտում հայացնելու ամեն մի օտարազգի բառ, ստեղծել անճոռնի և անշնորհք բառեր նրա համար միայն, որ ոչ մի օտարազգի բառ չը մտնի լեզուի մէջ: Այդ ի՞նչ յետադիմական ձգտում է. չէ՞ որ նա հակառակում է մեր յառաջադիմական ձգտմանը:

Մենք որ ծարաւ ենք Եւրոպայի գիտութեանը, գրականութեանը—ինչու պէտք է փախչենք այն բառերից, որոնք ծնունդ են այդ գիտութեան, որոնք ստացել են համամարդկային նշանակութիւն, ինչու չը պէտք է գործ ածենք, օրինակ, յառաջադիմութեան հետ և պրօգրէս բառը, սկզբունքի հետ—պրինցիպ, վիպասանութեան հետ—ռոման, գրաքննիչի հետ—ցենզոր.... ինչու չը պէտքէ ամբողջութեամբ վերցնենք և գործ ածենք այն բառերը, որոնք չէ կարելի խսկութեամբ արտայայտել հայերէնով—օրինակ՝ ավտօրիտետ (փոխանակ ամենաանշնորհք և անճոռնի «հեղինակութիւն» բառի), ինկօգնիտօ, էստետիկա, մինիստր, լօգիկա, սիլլօգիզմ, բուրժուազիա արիստօկրատիա, ինտելլիգենցիա...և ուրիշ շատ բառեր, որոնք ստացել են համաշխարհային նշանակութիւն և գործ են ածում ամեն եւրոպական լեզուներում: Ռուսները, օրինակ, ունեն 40 հազարից աւելի օտար խօսքեր և գործ են ածում այնպէս, ինչպէս իրանց սեփական, և այդ խօսքերը մտել են գործածութեան մէջ հետզհետէ և օրէցօր բազմանում են: Մի՞թէ մեր ազգային ինքնասիրութեանը մի կէտս կը դիպչի, եթէ մենք էլ մտցնենք մեր լեզուի մէջ օտար, մեզ հարկաւոր բառեր, կամ ի՞նչ երեխայական ինքնասիրութիւն— չունենք բառեր, պէտք է վերցնենք—պրծաւ գնաց, թէ չէ ինչ ֆանատիկոսութիւն է ստեղծել կոպիտ, անտեղի բառեր, ինչպէս անում են մեր հեղինակներից շատերը, մանաւանդ լրագիրների յօդուածագրերը. օրինակ «Մշակի» անցեալ համարներից մէկում չեմ յիշում որ քաղաքից այդպիսի հայամօլներից մէկը ասում է՝ «ներգործական պետական խորհրդական»! ասենք ДѢЙСТ. СТАТСКІЙ СОВѢТНИКЪ... Այս ինչ մասխարութիւն է: Խեղճ ողորմելին կարծել է թէ հայութիւնը կը ծափահարի նրան, որպէս իր հարազատ զաւակին: Աւելի լաւ չէ՞ այդպիսի օյինբազութիւնների տեղ բոլորովին ռուսերէն գրել այդպիսի տիտղոսներ:

Հայամոլութեան այդպիսի ծիծաղելի օրինակներ հարիւրներով կարելի է բերել, արժի միայն մի երկու գիրք կամ լրագրական յօդուած աչքի տակով անցնել: Ամեն մէկը կը համաձայնի մեզ հետ—համարձակվում եմ կարծել—որ այդպիսով մեր գրականական լեզուն երբէք չէ կարող հարստանալ, երբէք չէ կարող ընդունակ լինել արտայայտելու առանց եւրոպական բառերի շատ և շատ մտքեր:

Եթէ ուզում ենք հարստացնել, զարգացնել մեր լեզուն, պէտք է անտեղի ինքնասիրութիւնը ջիբներս դնենք, պէտք է տեղ տանք մեզ հարկաւոր օտար բառերին, պէտք է քանդենք այն չինական պատը, որ արգելում է եւրոպական բառերին ազատ մուտք գործելու մեր լեզուի մէջ:

Ս. Դաղեանց

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ

—

26 սեպտեմբերի

1861 թէի փետրվարի 19-ի նշանաւոր Բարձրագոյն հրովարտակի համաձայն մի քանի միլիօն ըստրուկներ ազատութիւն ստացան Ռուսաստանում: Այդ ժամանակից անցել են ամբողջ 18 տարիներ, բայց դրանց ընթացքում ժողովրդի դրութիւնը շատ տեղերում նոյնպէս ենթարկված է եղել գիւղատէրերի կամայականութեանը ինչպէս առաջ: Չը նայելով որ մեր գաղթական հայը երբէք ստարին ստրուկ չէ եղել, բայց այժմ նրանցից մի մասը փորձում է իր վրա ստրկութեան բոլոր դառնութիւնները: Նա այնպիսի հարստահարութիւններ է կրում կալուածատէրերից, որ յիշեցնում է լսողին Տաճկաստանի կողոպտող քիւրդ բէկերին:

Այս նամակովս ես կամենում եմ երեւան հանել այդ գիւղայինների թշուառութեան պատճառները, անկուշտ պարոնների արածները:

1) Գիւղերի մէջ բնակչաց ցորենն ու գարին ըստ մեծի մասին մնում են չը կալսած մինչև միւս տարին, չնորհիւ կալուածատէր աղային որը չը բաւականանալով տասանորդով, սպասել է տալիս խեղճ գիւղացուն որպէս զի նա էլ ճարահատեալ մի աւելի քանակութիւն հացի վճարէ նրան, քան կարող էր կազմել հացի (ցորենի ու գարու) տասանորդը:

Շատերը ի հարկէ չտապում են մի որ և իցէ կերպով «եօլայ» գնալ աղայի հետ և միամիտ գիւղացին միշտ խաբված է մնում...

Եւ ի՞նչ կարող էր անել նա երբ հակառակ դէպ

եզրակացնել, թէ ինչ պարտականութիւններ պիտի դրվին մեր նորաբոյս ուսումնարանների վրա. արտադրել ընդհանուր գիտութիւններով զարգացած ազգային հոգւով ներշնչված, մարմնով առողջ և զուարթ երիտասարդներ, ընտանիքի բարի հայրեր, հասարակութեան օգտաւէտ անդամներ և ազգի երախտապարտ քաջ զաւակներ:—Ինչ կուզէ ասել, որ նոյն ուղղութեան կարօտ է ազգի նաև փափկասուն սեռը, և այդ բանում, պիտի խոստովանած, մեր հասարակութիւնը մեծ գովասանքների արժանի է, զի խտրութիւնը մեր երկսեռ ուսումնարանների մէջ այն չէ, ինչ որ կարելի էր սպասել: Բացի դրանից մեր դպրոցական ուղղութեան մէջ կայ մի այլ կողմ, որի մասին նոյն իսկ եւրոպացիները չեն գլանում իրանց դրուատանքը. այդ այն ժողովրդական ուղղութիւնն է, որը տիրում է մեր դպրոցներում, չը նայելով որ մեր ազգային ուսումնարանները հոգեւոր իշխանութեան ներքոյ են: Թող այդ ասած լինի ի փառք և ի պատիւ ոչ միայն մեր ժողովրդի, այլ մանաւանդ մեր հոգեւոր իշխանութեան: Ժամանակները փոխվել են, մարդիկ փոխվել են, ուղղութիւնն էլ պիտի փոխվի: Առաջ ուսանելը կեանքի պէտոյք չէր, այսօր նա է: Առաջ ուսանում էր նա, ով կամ մի առանձին սէր ունէր դէպի գիտութիւնները և ընթերցանութիւնը և կամ եկեղեցական դառնալու և կամ առևտրական նամակներ գրելու համար, մինչդեռ այսօր ուսումը թէ անհատի, թէ հասարակութեան և թէ ազգի պահանջմունք է. ուստի նա պիտի լինի հասարակային և ազգային և ոչ կղերական: Եթէ այդ գաղափարը հասկացած լինէին բէլգիական և ֆրանսիական ազգերը, այսօրվայ օրը կարող էին խնայել այն բոլոր ճիգը, ինչ այդ երկու տէրութիւնները գործ են դնում կղերականութեան ոգին արմատախիլ անելու իրանց երկրներից:—

Մեր դպրոցների ամենամեծ պակասութիւնը պիտի համարել նրանց միմեանց հետ անկապ լինելը, որը կարող է մի ժամանակ աւելի զգալի լինել, քան այժմ, երբ մեր դպրոցները դեռ մանկութեան հասակի մէջ են: Տաճկաստանում այդ միանգամայն անհրաժեշտ է և կարելի, զի այնտեղ կայ ազգային վարչութիւն, որի անդամներից կազմվում է դպրոցական մասնաժողով, որը նոյն պաշտօնները կարող է կատարել, ինչ որ տէրութեան մէջ ազգային լուսաւորութեան մինիստրութիւնը: Կովկասում այդպիսի մի կառավարչութիւն միայն այն պայմանով և այն ժամանակ ցանկալի և արդիւնաւոր կը լինի, երբ Վեհափառ կաթողիկոսի հովանաւորութեամբ կազմվի մի մասնաժողով աշխարհականներից բաղկացած, ուր կը մասնակցեն և հոգեւորականներ: Այդպիսի մի մասնաժողով կունենայ մեծ օգուտներ. նա բաղկացած կը լինի ազգին յայտնի և լուսաւորեալ անձերից և կը քննէ այն ամեն հարցերը, ինչ որ չեն կարող լուծումն տալ առանձին դպրոցների հոգաբարձութիւնները և կառավարիչները: Նոյն մասնաժողովի պարտաւորութիւնը կը լինի հրատարակել իւրաքանչիւր տարի ամբողջ Կովկասաբնակ ազգային դպրոցների դրութիւնը ճիշդ թուական հաշիւներով, որով միայն կարելի կը լինի հետեւել տարից-տարի մեր դպրոցական յառաջադիմութեանը: Այս կէտի վրայ մենք հրաւիրում ենք նամանաւանդ տաճկաբնակ հայերի և ազգային վարչութեան ուշադրութիւնը: Եւ այսպէս մենք տեսանք ուսումնարանում այն զօրեղ գործիքը, որը կոչված է մեզանում այն կատարել, ինչ որ ամբողջ դարերով հազարների և հարիւրաւոր հազարների ոգին ու կոծը չը կարողացան: Ինչ որ չէ կարող ուսումնարանը, այդ կը լրացնէ գրականութիւնը. ինչ գրականութեան պակաս է, այդ կը լրացնէ լրագրութիւնը. միայն թէ լրագրութիւն, որը ներշնչված կը լինի մեր դարի բարձր գաղափարներով, և լաւ ըմբռնած մեր ազգի իսկական պիտոյքները:—

Վերջացնելով մեր յօդուածը, մի խօսք կը ցանկանայինք աւելցնել. թէ արդեօք ինչպէս է դատում Եւրոպան այն ազգերի մասին, որոնք ուզում են ազգ լինելով, լինել ուրիշներից ոչ թէ անկախ այլ և իշխել այլ ազգերի և երկրների վրա: Պատեհ բաղդի ամենաթունդ ժամանակներումն էր, երբ մի այդպիսի հարց ծագեց Թիւրքիայի կենսական ընդունակութեան մասին: Ամբողջ Եւրոպան բաժանված էր երկու բանակի. թիւրքապաշտպան և թիւրքադէմ: Ծագեց մի ահագին բանակռիւ. առաջիններին գլխապետն էր ունգարացի մեծահռչակ գիտնական Վամբերի, իսկ երկրորդինը՝ հռչակաւոր գերմանացի գիտնական Հելվալդ. երկուսն էլ քաղաքակրթութեան պատմաբաններ. (kulturhistoriker): Վիճաբանութեան առարկան շուտով կանգ առաւ և երկար ժամանակ պտոյտ եկաւ այն կէտի շուրջը, թէ՝ որ Թիւրքիան օրինաւոր կեանքի, կանոնաւոր տէրութեան ընդունակ, ուրեմն և արժանի լինէր, նա արդէն այսքան դարերում, որ նա հաստատված է, անպատճառ պիտի կրթութեան և գիտութեան գործին մի որ և իցէ յիշելու արժանի ծառայութիւն արած լինէր: Ընթերցողին ենք թողնում ի հարկէ գուշակել թէ ինչ «գիտնական և քաղաքակրթական ծառայութիւններ» կարելի է վերաբերել Թիւրքիային, այն երկրին, որ այսօրվայ օրս, տասն և իններորդ դարում, արեգակի լուսաւոր ճառագայթների տակ, մի հատիկ կանոնաւոր ուսումնարան չունէ իր երկու աշխարհքում տարածված ահագին տէրութեան մէջ....

Բայց մեզ հայերիս համար շատ օգտաւէտ կը լինէր այդ կռւի դիմաց մի այլ պատկեր ներկայացնել, նմանապէս մի կռիւ, բայց որը, ի հարկէ, առաջինի կատաղած դէմքը չունէր: Հայերի վրա ասում էին. եթէ հայը այդքան ընդունակութիւնների տէր է, համեմատապէս հարուստ, տոկուն, աշխատասէր, ունի իր ձեռքին այդքան հող ու այդքան փող, ունի այդքան ուսումնարաններ, ունի հին պատուական պատմութիւն, որը ուսանվում է և պաշտվում, ունի այդքան յարաբերութիւններ Եւրոպայի հետ, և ունէ Տաճկաստանում ազգային ժողով և այլ հասարակաց գործունեաներ, ունի մատաղ գրականութիւն և լրագրութիւն, որը պաշտպանում է ազգային շահերը և զարթեցնում է նրա ինչ լինելը, էր ապա այն հայը ցոյց չը տուեց ազատութիւն սիրող սրտի մի նշան, էր նա չէ հասկանում իր իրաւունքները, էր չը կայ նրա մէջ այն քաջութիւնը, որ ծնունդ է մարդու, որպէս և ազգի ինքնաճանաչութեան, ծնունդ այն յարգութեան, որը իւրաքանչիւրը պարտական է դէպի իր անձը, որպէս մի ազգ՝ դէպի իր ներկան՝ իր անցեալը մտաբերելով, ներկան՝ որը մեր ապագան պիտի պատրաստէ...:

Ստրասբուրգ.

Ա. Ա.

քում նրա հացը ամբողջ ձմեռը ենթարկվելու էր փտելու և բացի այդ նա և նրա գերդաստանը մնալու էին քաղցած։

2) Պատահում է և այսպէս (և այդ ևս յաճախ գիւղացու ցորեանը կամ գարին լաւը չէ դուրս եկել, կալուածատէրը լաւը ստանալու համար՝ մեղադրում է գիւղացուն, որ նա փոխել կամ թագցրել է լաւը և իրան կամենում է վատը տալ։

Զանազան երդումներից և անօգուտ խնդիրներից ետքը գիւղացին հարկադրվում է ի վերջոյ կատարել աղայի պահանջը՝ տալ նրան աւելի լաւ հաց, թէև հարկադրված լինէր թանգ գնով գնել ուրիշից։

3) Գիւղացիք կրում են կալուածատիրոջ խոտերը առանց վարձատրութիւն ստանալու։

4) Կապալառուն տասանորդը չէ համաձայնում վերցնել արքունական կոտով, այլ վերցնում է «աղայի» անուանեալ կոտօվը, որը անհամեմատ մեծ է արքունականից։

Այժմեան կարգադրութեան համաձայն գիւղական հողերը բաժանվում են գիւղացիներին և խորամանկ կալուածատէրերը՝ որպէս զի աւելի օգուտ ստանան, դիմել են (ինչպէս լսում ենք) մի հնարագիտութեան։

Նոքա կամենում են առաջարկել, որ իւրաքանչիւր բնակիչ հայը կրէ և դարսէ ցորենը գիւղի մօտ և առանց կալսելու տասը հաւասար բաժիններ անէ, որպէս զի կալուածատէրը նրանցից մինը վերցնէ։

Դա ըստ երևոյթին բաւականին հրապուրիչ մի թակարդ է գիւղացու համար, որը կարծում է թէ գրանով կաղատվի պարապ ժամանակ կորցնելուց. Բայց ոչ. հնարագէտ կալուածատէրը անկասկած այնքան սպասեցնել կը տայ նրանից մինչև նոքա կը բեզարեն և կը համաձայնվեն նորա պահանջած որոշեալ քանակութիւնը տալ նրան։

Եւ գիւղացին այդ ամենը տանում է (վերջին ժամանակ ոմանք գաղթում են նոր միացրած երկիրները) հնազանդութեամբ, աղայի վարմունքի մասին գանգատվելը կամ հազիւ է փորձում, կամ բոլորովին չէ փորձում, որովհետև գիւղացին չէ կարող աղայի հետ «գլուխ գալ», աղան լաւ ծանօթ է դատաստանական բոլոր գործերի հետ, նա գիտէ և կարող է իր արդարացման համար ցիտատներ մէջ բերել այս կամ այն դատաստանական կանոնադրութեան հատորից, կարող է դիմել ուր հարկն է և հազար ու մի յարմարութիւններ ունէ կատարելու իր պահանջը։

—Փրկչի եկեղեցուն պատկանեալ գիւղերից մինի բնակիչները Նորին Բարձրութեան Կովկասեան փոխարքայի նորոգ նուաճած երկրներից վերադառնալիս գանգատվում են կապալառուի վրա, որպէս թէ նա չէ թոյլատրում խոտերը կրելու և թէ նա պահանջում է մի աւելի մեծ քանակութիւն խոտի քան տասնորդը։ Նորին Բարձրութիւնը հրամայում է կրել խոտերը և տասանորդից աւելի ոչինչ չը տալ։

Ճանապարհի վրա գտնված վ. գիւղացիք կամենում են եղել գանգատվել խ. գիւղի կալուածատիրոջ վրա, որը խլել է նրանց պատկանած հողից մի մեծ կտոր։

Գիւղացիների միջից ոչ ոք այնքան ռուսագէտ չէ գտնվում, որ թարգմանի պաշտօն կատարէ և այդպէս մնում է.

Մի և նոյն խ. գիւղի կալուածատէրը խլել է մեր քաղաքի արօտատեղից նոյնպէս մի մեծ կտոր, որի մասին մեր քաղաքացիք կամենում են գանգատվել ուր հարկն է։

Բայց միայն կալուածատէրերը չեն օգտվում գիւղացու տգիտութիւնից, այլ և մեր աղաներն ևս նրան խաբելը իրաւունք են համարում... Մի պարոն գործ է ունենում մի գիւղացու հետ, որ հաշտարար դատաւորը վճռում է յօգուտ պարոնին։ Գիւղացին անբաւական մնալով դատաւորի վճռից, ապելլացիա է վերցնում, բայց խորամանկ պարոնը հանդիպելով նրան հանում է գրպանից մի կնքված թուղթ և ասում է թէ դա նրա ապելլացիան է, որ նա դուրս է բերել դատաստանատնից։ Նա ի հարկէ կամեցել է գիւղացու առաջ մի ամենակարող անձնաւորութիւն ձևանալ, որպէս զի նա էլ յոյսը կտրած համաձայնվի կատարել աղայի բաղձանքը։ Զարհուրած գիւղացին վազում է դէպի դատաստանատուն տեղեկանալու թէ արդեօք արդարև նրա ապելլացիան տուել էին աղային....

Արդեօք երբ պէտք է գիւղացին ազատվի այդ ամենատեսակ հարստահարիչներից։ Մենք տեսնում ենք մի կողմից տգիտութեան սարսափելի խաւարը, միւս կողմից կխակիրթ,—կամ աւելի լաւ է ասել անկիրթ,—անձանց, որոնք այդ տգիտութիւնից օգուտ են քաղում ամեն տեսակ անազնիւ միջոցներ գործ դնելով։ Այս բոլորը անախորժ և տրտմալի տպաւորութիւններ է անում մարդու վրա։

* * *

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Լսում ենք, որ ալաշկերտցիների համար հաւաքած և նրանց մէջ բաժանած փողերից մնացած ե օ թ ը հ ա զ ա ր րուբլ գումարը, որ պէտք է տրվէր մասամբ Ղարսի, մասամբ Ալաշկերտ վերադարձած հայերի ուսումնարանների օգտին, գաղթականների փողերը տնօրինող ԹԻՖԼԻՍԻ մասնաժողովը, մի քանիսների խորհրդով, վճռել է այժմ իր մօտ պահել, մեր բանկերից մինի մէջ այդ գումարը շահեցնելով և տալով միայն գումարի տոկոսները վերոյիշեալ ուսումնարաններին։ Մենք անզգոյշ ենք համարում այդ տեսակ կարգադրութիւնը, որովհետև Թիֆլիսի մասնաժողովը ժամանակաւոր մի հիմնարկութիւն է, մի մշտական, յարատև հաստատութիւն չէ։ Ինչ պէտք է դառնայ այդ մայր գումարը մասնաժողովի անդամների մէջ անակնկալ փոփոխութիւն պատահելուց յետոյ։ Այդ տեսակ կարգադրութիւն կարող է անել մի հաստատութիւն, որ մշտական լինելով, հաւատացած է, որ իր արած կարգադրութիւնը ժամանակով զանազան պատահարների չի հանդիպի։ Եթէ պարոնները մի քանի րուբլ փող սիրտ չեն անում ուղղակի յանձնել Թիւրքաց հայերին, լաւ չէր լինի արդեօք, որ շտապէին հիմնել նոյն իսկ Թիֆլիսում մի հաստատ և մշտական ընկերութիւն, Բագուի «Մարդասիրական» ընկերութեան պէս, բայց աւելի լայն պրօգրամայով, որ հաւաքէր և տնօրինէր ցանուցիր եղած մեր բոլոր ազգային գումարները։

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ հաղորդում են, որ չը նայելով տեսչի պահանջին հոգաբարձուները դեռ չեն պատրաստել ուսումնարանի համար դրասեղաններ, գրատախտակներ և ուրիշ ուսումնարանական անհրաժեշտ պիտոյքներ։

—

Մեզ գրում են ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ. «Մեր քաղաքի մասին հոգացող պարոնների չափազանց ջանասիրութիւնից ներկայումս մի կտոր միս ձեռք բերելու համար գրեթէ մարդիկ միմեանց գլուխ են ջարդում։ Պատճառը այն է, որ մսի փունտը նշանակել են 5 կ. և դրա համար մսավաճառներից ոմանք բոլորովին չեն մորթում, իսկ մորթողները կամ չափազանց նիհար անասուններ են մորթում, կամ տակսայից թանգ գնով են ծախում։ Եթէ դուք լաւ կտոր էք տեսնում և կամենում էք գնել, պատասխանում են, որ դա արդէն ծախված է. երևի այդ կտորները ընտրեալների համար են պահվում։ Ի՞նչ նշանակութիւն ունի էժան գին նշանակել, քանի որ վերահասութիւն չէ լինում մսավաճառների վրա։»

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ Գեղարուեստական ակադեմիայի ուսանող պ. Յ. Շամշինեանից ստացանք մի նամակ, որով պարոնը շնորհակալութիւն է յայտնում մեզ և ախալքալաքցի երիտասարդներին, որոնց տուած ներկայացումից գոյացած 100 րուբլ մենք նորերումս ուղարկեցինք յիշեալ ուսանողին։ Բաւականանում ենք երիտասարդ ուսանողի նամակից այդ քաղուածքը անելով։

—

Մեզ հաղորդում են ԲԱԳՈՒԻՑ, որ այնտեղ վերջին ժամանակները առևտուրը բաւական վատ է գնում։ Վաճառականները գանգատվում են, որ գործերը կանգնել են։ Մթերքները բաւական թանգ են։

—

ԲԱԳՈՒԻՑ մեզ գրում են, որ այնտեղ բնակարանների և խանութների գները սաստիկ բարձրացել են։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԵՐԻԿԱ

—

Վերջին ժամանակներս Միացեալ-Նահանգներում կանանց քաղաքական կատարեալ իրաւունքների ջերմեռանդ կուսակցութիւնները բոլոր իրանց ճիգը թափում են հանել իրանց նուիրական ցանկութեանը։ Ում չէ յայտնի, որ արդէն մի քանի տասնեակ տարիներ կայ, որ անդրատլանտեան մեծ հանրապետութեան մէջ կինը կարողացաւ տղամարդկերանց հետ հաւասար իրաւունքներ ձեռք ձգել. միակ արտօնութիւնը, որ նրանից խլված էր, դա այն էր որ նա մուտք չունէր Միացեալ-Նահանգների օրէնսդրական ժողովներում։ Սա էլ մի առանձին մեծ զրկանք չէ կարող համարվել, որովհետև կինը ունի մի յայտնի անձնուէր կուսակցութիւն, որը իր նպատակին հասնելու համար, պատրաստ է ամեն զոհաբերութիւններ անել։

Այնտեղ կնոջ համար ազատ է ճանապարհը տղամարդկերանց հաւասար համալսարանական կրթութիւն և զանազան ուսումնական տիտղոսներ ստանալ։ Բժիշկ, փաստաբան և զանազան մասնագիտութիւն ունեցող կանայք սովորական երևոյթ են Ամերիկայում։ Ինչպէս արդէն ասացինք, կնոջ համար դեռ մինչև այժմս էլ անմատչելի են միայն քաղաքական և պարլամենտական գործունէութեան ասպարէզները։ Մինչև այժմ էլ կանանց ազատութեան ջերմեռանդ բարեկամների տքնաջան աշխատանքը սիստեմատիքաբար խորտակվել է ամբոխի մէջ խոր արմատացած նախապաշարմունքների դէմ. նրանց մինչև այժմ էլ դեռ չէ յաջողել փշրել այդ արգելքը։

Ցաճախակի և շարունակ անաջողութիւնները չը կարողացան վհատեցնել կանանց անպայման ազատութեան այս անյողդողդ առաքեալներին. տեսնելով, որ չեն կարողանում իրանց նպատակին ուղիղ ճանապարհով հասնել, նրանք այժմ աշխատում են ծռել իրանց ճանապարհը, խոյս տալ խոչընդոտները և կողմնակի ճանապարհով հասնել իրանց նպատակին. նրանք իրանց եռանդը մինչև այն աստիճան հասցրին, որ այսօր ամենայն համարձակութեամբ հանրապետութեան կանդիդատութիւնը մի կնո՛ջ են առաջարկում։

Մենք բնաւ հանաք չենք անում այս տողերը գրելով, թերևս մեր ընթերցողներից շատերը կարծեն թէ սա մի լոկ հանաք է. մենք հրաւիրում ենք նրանց ուշադրութիւնն աւելի ծանր կերպով նայել այս հարցի վրա։ Այս մի և նոյն ժամանակ, երբ մենք գրում ենք այս տողերը, Լօնդօնում գտնվում է եօթը լեագօրներից բաղկացած մի պատգամաւորութիւն, որը Միացեալ-Նահանգներից նորերս հասաւ այդ քաղաքը, և որի անդամները բոլորն էլ ծանր մտածող և իրանց նահանգներում հոյակապ նշանակութիւն ունեցող մարդիկներ են։ Նրանք ներկայանում են այստեղ իրանց մի որոշեալ քանակութիւն ունեցող համաքաղաքացիների կողմից մեծ ամերիկական հանրապետութեան նախագահութեան կանդիդատութիւնն առաջարկելու մի կնոջ, և այն էլ ինչ տեսակ կնոջ—մի ջահել և սիրուն կնոջ։

Ընտրված կնոջ անունը Վիկտորիա Ուդհօլլ (Voodholl) է։ Նա մի երիտասարդ այրի կին է, որ նուիրել է իրան կրօնական քարոզութեան, և որի հզօր պերճախօսութեան վրա ամենը հիացած են։ Ամերիկայում միստրիս Վիկտորիա Ուդհօլլ արդէն մի քանի տարի է, որ սաստիկ հռչակված է, և ներկայ մեծ պատիւն էլ, որ նրան անում են իր հայրենի քաղաքակիցները, միստրիս Ուդհօլլ պարտական է իր մեծահամբաւ անուան։ Նրա քարոզներն ամեն տեղ բազմաթիւ լսողներ են գրաւում, և գեղեցիկ քարոզչուհու հետևողները բազմանում են մի անասելի արագութեամբ։ Նրա ջերմ հաւատը, խորին համոզմունքն արտայայտվում են նրա իւրաքանչիւր խօսքի մէջ և կարծես ակամայ անցնում են էլէկտրացած լսողների վրա։

Սրանից մի քանի տարի առաջ միստրիս Ուդհօլլ իր քարոզչութեան գործունէութիւնը փոխադրեց Անգլիա, ուր բազմաթիւ կրօնական շրջաններում նրան վաղուց արդէն ճանաչում էին։ Լօնդօնի Սէն-Ջէմ—հօլլեան ընդարձակ լսարանում նրա հէնց առաջին քարոզութեան միջոցին, ունկնդիրների թիւը 2,000-ից աւելի էր։ Սրանից պակաս նշանաւոր չէր նրա ունկնդիրների թիւը և Լիվերպուլ, Նոտտինգհայմ և ուրիշ բազմաթիւ քաղաքներում։

Մանաւանդ միստրիս Ուդհօլլի դասախօսութիւնների ձևերը բոլորովին նորութիւն են կազմում անգլիական ժողովրդի համար։ Անգլիայում առհասարակ սովորութիւն է, որ ամեն անգամ՝ երբ մի հռետոր բեմ է դուրս գալիս, նա միշտ առաջնորդված է լինում մի մասնաժողովից, որի նախագահը հռետորի և մասնաժողովի անդամների հետ միասին դուրս գալով, ներկայացնում է նրան ժողովրդին։ Միստրիս Ուդհօլլ դուրս է գալի ամբիոնի վրա բոլորովին միայն։ Սև թաւիշեայ զգեստով շքեղ հագնված, բնութեան ընծայած շռայլ մազերը ծաղիկներով զարդարած, նա կանգնում է էստրադի ծայրին, և սկսում է խօսել։ Դեռ սկզբում, նա, գցելով իր մեծ-մեծ կրակոտ աչքերն ամբոխի վրա, խօսում է անշարժ տեղը կանգնած, բայց յետոյ կատարելապէս անձնատուր լինելով իր առարկային, սկսում է ման գալ էստրադի վրա, ժամանակ առ ժամանակ կանգ առնելով ամբիոնի մէջ տեղը, նա այնպիսի շքեղ ու նազելի շարժուածներ է անում, որ ամենաերևելի հռետորներն անգամ իրանց պարծանք կը համարէին, եթէ կարողանային եթէ ոչ ամբողջապէս, գոնէ մասամբ նմանվել նրան։

Միստրիս Ուդհօլլի ամենասիրելի նիւթերից մէկն էլ կանանց իրաւունքի հարցն է։ Նա բացատրում է այդ հարցը խիստ կրօնական տեսակէտից. նա հերքում է կանանց իրաւունքների հաւասարութեան պաշտպան կուսակցութիւնների ծայրայեղութիւնները, բայց մի և նոյն ժամանակ նա ամենակենդանի գործերով ապացուցանում է, որ կինը իբրև ամուսին և իբրև ընտանիքի մայր՝ կատարեալ իրաւունք ունի վայելել բոլոր այն քաղաքական իրաւունքները, որոնք մինչև մեր օրերը տղամարդոց սեփական առանձնաշնորհութիւն են համարվում։

Ահա թէ ինչպէս կին է այն կինը, որին մի որոշեալ թիւ ամերիկացի քաղաքացիների վճռել է առաջարկել հիւսիսային ամերիկական դաշնակցութեան նախագահի կանդիդատութիւնը։ Այն մարդիկը, որոնք յանձն առան պաշտպանել այս կանդիդատութիւնը, նրանք բնաւ յոյս չունեն իրանց առաջարկած կանդիդատի յաջողութեան վրա։ Նրանց վաղուց արդէն յայտնի է, որ իրանց առաջարկած կանդիդատին հազիւ թէ կը յաջողի մի քանի հազար ձայն ստանալ։ Բայց սրանով նրանք կամենում են նորից զարկ տալ կնոջ քաղաքական իրաւունքների անպայման հաւասարութեան հարցին, որը վերջին ժամանակներս մի տեսակ թմրութեան է ենթարկվել։ Ներկայ՝ դիպուածում կը կրկնվի նոյնը ինչ որ պատահեց ստրկութեան ոչնչացնելու ժամանակ. այն ժամանակ էլ ոչնչացնող կուսակցութիւնը հանրապետական գահի կանդիդատութիւնն առաջարկեց մի խափշիկ ստրուկի։ Խափշիկ կանդիդատն ամենածաղրելի կերպով յաղթվեցաւ, այնպէս որ ընդամենն ըստացաւ միայն 300 ձայն։ Բայց չը նայելով այս ամօթալի յաղթութեանը, այն րոպէից արդէն ստրկութեան ոչնչացնելու հարցը օրակարգի անցաւ։ Այն կուսակցութիւնը, որ միստրիս Վիկտորիա—Ուդհօլլի մօտ ուղարկել է իր պատգամաւորներին, երևի մի և նոյն հաշիւներն ունի. և յոյս կայ որ նրա հաշիւները մաթէմատիկական ճշգութիւն կունենան։

Յաջողութիւն ենք մաղթում։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

ԶԱՔ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ «ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑԸ» ստացել է

1 Սրուանձտեանց—ԹՈՐՈՍ ԱՂԲԱՐ 1 ր. 25 կ.
2 Ս. Մանդինեանց—ԿՐՕՆՔ ՀՌԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՕՏՈՒԹԻՒՆ 1 ր. —
3 Բժիշկ Ա. Բաբայեանց ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ 1 ր. —
4 Ա. Բահաթրեանց — ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՇԽԱՐՀԻԿ ԼԵԶՈՒԻ — 25 կ.
5 Երկաթէ ԴԻՄԱԿՈՎ ՄԱՐԴԸ ԵՒ ԱՒԵՏԻՔ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀԱՅՈՑ 1 ր. —
6 Ց. Տէրշմանեանի — ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆՑ ՀԱՒԱՔՈՒՄՆ Ա. 1 ր. 15 կ.
7 Փարոս 1879 — — — — թ. 1 ր. —

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ՏԷՐ-ՂԵՒՈՆԴԵԱՆԸ խնդրում է այն անձանց, որոնք իրան հետ գրագրութիւն ունէին, այսուհետև իրանց մասնաւոր նամակներն ուղղել դէպի Երևան, ուր նա այս տարի պիտի մնայ ուսուցչական պաշտօնով, իսկ պատուէրները բառ առաջնոյն թող ուղղէն Կենտրոնական գրավաճառանոց, ուր ինքը պահպանում է իւր մասնակցութիւնը: Երևան քաղաքի և նորա շրջակաների ուսումնարանների փարչութիւնները՝ դիւրութեան համար, իրանց դրամաւոր պատուէրները կարող են ուղղել նոյնպէս և դէպի պ. Տէր Ղևոնդեանը, որը կաշխատի ամենայն արագութեամբ կատարում տալ նոցա պահանջներին: Յետոյ վճարելու պայմանով գրքեր ցանկացողները դիմում են ուղղակի գրավաճառանոց:

2—3

ՎԱՃԱՌՔ ԷԺԱՆ ԳՆԵՐՈՎ

ԳՕԼՕՎԻՆՍԿԻ ՊՐՕՍՊԵԿՏԻ ՎՐԱ, ՇԻՕԵՎԻ ՏԱՆԸ, պ. Միրզոյեվի **ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒՄ**, Լուսանկար Վ եստլեի կարգին, **ԿԻՐԱԿԻ ՆԵՐԿԱՅ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ** 30-ից ըսկսած **ԵԿՈՂ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ** ամբողջ ամսվայ **ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ԾԱԽՎԵԼՈՒ** են 250-ից աւելի **ՔԻԹԱՒՈՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ** զանազան մեծութեան, ամեն տեսակ բովանդակութիւնների (չը բացառելով և կրօնականները, որոնք պիտանի են եկեղեցիների համար:) **ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ ԵՐԵՒԵԼԻ ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ԱՐՀԵՍՏԱՒՈՐՆԵՐԻՆ ԵՆ** և դրված են հարուստ ոսկեզօծած մաքուր շրջանակների մէջ: **ՄՈՒՏՔԸ ԱՆՎԱՐՁ Է**: Նոյեմբերի 1-ից յետոյ վաճառքը կը դադարեցնվի, որովհետև մնացած պատկերները կուղարկվեն:

3—10

ՔԻԹԱՅԻՆ ՊԱՏԻՃՆԵՐ

ՆՕՐՎԵԳԻԱՅԻ ՄԱՔՐԱԾ ՔԻԹԻՑ, որ պատրաստված է Մոսկվայի դեղագործ:

ԳԻՐՇՖԵԼԴՏԻՑ

Գիւզի ֆրանսիական յայտնի պատիճների անհամեմատ թանգ գները դրդեցին ինձ պարապել նրանց արդիւնագործութեամբ և որովհետև պատիճների պատրաստելը գաղտնիք չէ և նրանք իրանց մէջ ոչինչ չեն պարունակում, բացի մաքուր Քիթից, ես առաջարկում եմ իմ շատ լաւ պատրաստված պատիճները ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ (ԳԻՒԶԻ) ՊԱՏԻՃՆԵՐԻՑ 40% էժան:

Յոյս ունեմ, որ ռուս բժիշկները և հասարակութիւնը խելացի կերպով կը վերաբերվեն դէպի իմ աշխատանքը, որովհետև նոքա առիթ չունեն ռուսաց փողերով պահպանել ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ԱՐԴԻՒՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ:

Ծախելու տեղերը. Ռուսաստանի բոլոր դեղատուները և տեղական պահեստները: Գլխաւոր պահեստները. Մոսկվայում, Լուբեանսկի դեղատուն Նա. Ի. Գիրշֆելդտի և Ր. Կեօլեր և ընկ. Նիկօլսկիի վրա: Թիֆլիսում Ցուրինօվի և Բոտտօմլի դեղատուն:

16—25

Ահաւասիկ այն բարեսէր ազգայինք որ հաճեցան յանձն առնուլ նպաստ հաւաքելու «ԴՊՐՈՑԱՍԻՐԱՑ—ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ» ընկերութեան համար: ԹԻՖԼԻՍ. Պ. Աբգար Յովհաննիսեան Պետրոս Սիմոնեան, բժիշկ Աւետիք Բաբայեան: ԵՐԵՒԱՆ. Ռուբէն Ջալալեան, Վասիլ Եղիազարեան, Սարգիս Բէգնազարեան, Տիգրան Աֆրիկեան: ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼ. Աբիսողոմ Յովհաննիսեան, Հայրապետ Ղուկասեան: ԱԽԱԼՔԱԼԱՔ. Արժ. Տէր Խորէն քահանայ: ԱԽԱԼՑԽԱ. պ. Գասպար Մելքոմեան, Մկրտիչ Ճարակեան, Մովսէս Սամուէլեան, Յովակիմ Գեղամեան: Այդ անձեր են որք յուսադրեցին գիս ամեն միջոցներով ընկերութեան դպրոցներուն օգտին աշխատել:

Ց. ՇԱՀՆԱԶԱՐ

5—5

ԾԱԽՎՈՒՄ Է ԵՐԵՒԱՆՈՒՄ «ԳՈՒՐՋԻ» անուանված քարվանսարան, որ ունի 116 ԴՈՒՔԱՆ, 2 մեծ ՄԱԳԱԶԻՆ պահեստի համար, 2 ԱԽՈՌԱՆՈՑ, 2 ՍԵՆԵԱԿՆԵՐ խոհանոցով և մեծ ԱՒԱԶԱՆ մշտական ջրով: Սորա հետ ունի նմանապէս ԴԱՏԱՐԿ ՏԵՂ 4000 քառակուսի սաժէն: Ցանկացողները ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ մասին կարող են դիմել Պ. ԲԱՂԴԱՍԱՐ ԽՈՍՐՈՎԵԱՆՑԻՆ, Թիֆլիսում, Գանովսկայա փողոցի վրա, ՍԵՓԱԿԱՆ ՏԱՆԸ:

16—20 (2)

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ:

Դուրս եկաւ ԶԱՔ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՄԲ՝ «Ծ ե ր ե ն ց ի — ԵՐԿՈՒՆՔ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒ.» վերնագրով — Թ ո ր ո ս Լ և ո ն ի հեղինակի նոր աշխատասիրութիւնը:

ԳԻՆՆ Է ԱՄԷՆ ՏԵՂ ՄԻ ՌՈՒԲԼԻ: Այս օ ր ե ր ս մ ա մ ո ւ լ ի տ ա կ ը ն կ ն ի պ. Հ. Ղուկասեանցի աշխատասիրած ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ հին դարը Զաք. Գրիգորեանցի հրատարակութեամբ:

Вышла въ нѣмецкомъ переводѣ г. А. Амирханянца лекція Григорія Арцруни «Объ экономическомъ положеніи армянъ въ Турціи.» Цѣна брошюры 25 копѣекъ.

4—5

Օր. Օր. ՍԱԼՈՄԷ և ՄԱՐԻԱՄ ՄԱՐԳՍԵԱՆ ՍՎԵԶՆԻԿԵԱՆՆԵՐԸ ցաւօք սրտի յայտնելով իրանց մօր ՍՕՓԻԱ ՍՎԵԶՆԻԿԵԱՆԻ մահուան մասին, խնդրում են իրանց ազգականներին և ծանօթներին պատուել հանգուցեալի յիշատակը, ներկայ գտնվելով ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԴԻՍԻՆ: Հանգուցեալին տանելու են Կուկիայի ԹԱՆԴՕՅԵԱՆ եկեղեցին նոյն եկեղեցուն կից գտնված տանից: Թաղումը լինելու է ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ հոկտեմբերի 4-ին, ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ 10 ժամին:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 4 — Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Ց Ո Յ Ց — ԹԻՖԼԻՍ 1879

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ (Հոկտեմբերի 3-ին)

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ (Հոկտեմբերի 3-ին)	Ր.	Կ.
Ոսկին (պօլուիմպերիալը)	8	15
Հին 84 պր. մ. արժ. 1000 մ.	1420	—
Հին 20 կ. 72 պր. 1000 »	1245	—
Վիրրինի 5% առաջի փոխառութեան տոմ. 100 »	235	—
Երկրորդ 5% վիրրինի »	230	—
Մարսելի կուրսը 270—	100	—
Լօնդօնի կուրսը Օդեսայի վրա	9	45
Վենայի կուրսը արժէ 121 գլ.	100	—
Դուբեժի բարաթը	4	80
Առևտրական բանկի ակցիան 200 մ.	310	—
Փօթի Թիֆլիսեան երկաթուղու ակցիան 125 մ.	—	—
Շաքարը բրօցկու	7	30
» միւս տեսակը	7	15
» չաքար ասաղը	5	30
» տրանզիտը	5	30
» մաքուր վճառած	10	—
Բամբակը Երևանու Ամերիկայի սերմից	8	—
Միւս տեսակը հին սերմից	7	40
Բուրդը թուշի	7	50
» Թարաքամի	4	—
Ալիւրը Շորագալու	2	20
» Երևանի	—	—
Գարին	1	40
Մոմը բնաճարպի (стеар.)	12	40
Մետաքսը Նուխվայ	180	—
Կախեթունը	140	—
Կոկոնը Նուխվայ (բոժ.)	50	—
Ֆրիզոնը (լասը) Ագուլեաց	65	—
Կօֆէն մօկօի	26	—
« լիւանի	22	—
« Մանտ լինյօն	18	—

ՀԵՌԱԳԻՐ

	Ր.	Կ.
Կովկասի և Անդրկովկասի քաղաքները	1	
Ռուսաստան	2	
Աւստրիա	3	
Անգլիա	4	
Գերմանիա	2	88
Ֆրանսիա	3	75

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՄԱՆԿԱԲԱՐՁԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ

(Վէրայի վրա № 38)

Ծննդականների ընդունելութիւնը ցերեկվա և գիշերվայ ամեն ժամանակ, օրը 50 կոպէկ վարձով, իսկ չքաւորներին անվարձ: Առանձին սենեակներում ամիսը 30—50 րուբլ: Կանանց հիւանդութիւնների բաժանմունքի մէջ վարձը ընդհանուր սենեակում 18 րուբլ, իսկ մասնաւոր սենեակներում 30 րուբլ ամսական:

Երթևեկ հիւանդ կանանց և երեխաների ընդունելութիւնը ամեն օր, բացի կիրակի օրերից, 9½ մինչև 11 ժամ առաւօտեան, Բժշկապետ Անանով:

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Թիֆլիսից մինչև փօթի (ճանապարհորդների գնացքը) 9 ժամին 21 րոպէ առաւօտեան: Մինչև Միխայլօվօ (խուռն գնացքը) երեկոյեան 5 ժամ. 18 րոպէ:

	առաւօտ:	երեկոյեան.
Թիֆլիսից	9. 21	5. 18
Գօրր	11. 58	9. 43
Միխայլօվօ	1. 29	11. 59
Րիօն	6. 47	
Փօթի	9. 40	

	առաւօտ:	
Փօթիից	9. 13	
Րիօն	12. 13	
Միխայլօվօ	5. 39	1. 37
Գօրի	7. 5	4. 8
Թիֆլիս	9. 31	7. 56

Թիֆլիս գալիս է առաջին գնացքը երեկոյեան 9 ժ. 31 ր. երկրորդը՝ առաւօտեան 7 ժ. 56 ր.

Տեղերի գինը՝ Թիֆլիսից

	I կլաս.	II կլ.	III կլ.
Մցխեթ	90	68	38
Գօրի	3. 20	2. 40	1. 33
Սուրամ	5. 22	3. 92	2. 18
Րիօն	9.	6. 75	3. 75
Փօթի	13. 1	9. 75	5. 42

ՓՕՍՏ

Ամեն տեսակ թէ նամակներ, թէ լրագիրներ և թէ ծանր փոստ ամեն տեղ ուղարկելու, ընդունվում են ամեն օր, առաւօտեան 8 ժամից մինչև 1 և կէսօրից յետոյ 3 ժամից մինչև 7: Իսկ կիրակի օրերը հասարակ նամակներ մինչև 10 ժամ առաւօտեան և 3—7 երեկոյեան:

Ռուսաստանից և Արտասահմանից փոստը ստացվում է Թիֆլիսում ամեն օր: Բագուի տրակտից՝ երեքշաբթի, հինգշաբթի և շաբաթ: Փօթի-Թիֆլիսեան երկաթուղուց ամեն օր: Նուխու տրակտից չորեքշաբթի և կիրակի: Բելիկլուչի տրակտից երեքշաբթի և շաբաթ:

ՆԱՄԱԿՆԵՐ	կոպ.
Բաց նամակ արժէ	2
Ռուսաստան և Եւրօպայի բոլոր երկիրները նամակը արժէ	7
Ամերիկա	7
Պարսկաստան	7
Հնդկաստան	70
Եգիպտոս	27

ԲԺՇԿԱՆՈՑ

Հիւանդների ընդունելութիւնը առաւօտեան 9-ից մինչև 1 ժամը:

Երկուշաբթի. Լիսիցեվ և Գօրալեվիչ ներքին հիւանդութիւնների, Քուչարեանց վիրաբուժական և աչքի հ., Բաբաեվ ջղային և հոգեկան հ.:

Երեքշաբթի. Մինկեվիչ վիրաբուժական հ., Բէյխ աչքի հ., Վերմիշեվ ներքին հ., Ժուրավլեվ վեներական և կաշու հ., Բաբօվ կրծքի և ներքին հ.:

Չորեքշաբթի. Լիսիցեվ ներքին հ., Աստուածատուրով կանանց հ.:

Հինգշաբթի. Վերմիշեվ և Բուղկովսկի ներքին հ., Քուչարեանց սիֆիլիսի և միզային գործարանների հ., Ժուրավլեվ ջղային հ.: Բաբօվ կրծքի և ներքին հ.:

Ուրբաթ. Լիսիցեվ ներքին հ., Մինկեվիչ վիրաբուժական հ., Բաբաեվ ջղային և հոգեկան հ., Աստուածատուրով վեներական և կաշու հ.:

Շաբաթ. Վերմիշեվ ներքին հ., Բէյխ աչքի հ., Ժուրավլեվ վեներական և կաշու հ.:

Օրբէլի, ատամի հ., ընդունում է իր տանը ամեն ժամանակ աղքատ հիւանդներին Բժշկանոցի տոմսակով:

«ՄՇԱԿԻ» ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—ԹԻՖԼԻՍ. Ս. Գ. Ձեր յօդուածից այսքան միայն հասկացանք, որ մի պարոնի անունը Սիմէօն Սերգէիչ է եղել, միւսինը Արշակ, ուրիշ ոչինչ չը հասկացանք և զամբիւղը գցեցինք:

—ՇՈՒՇԻ. Մ. Խ. Ստացանք 135 րուբլ յօգուտ «Արարատեան» ընկերութեան: Նամակը հետևեալ համարի մէջ կը տպենք:

—ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ. Տեղացի. Ձեր նամակը մի առաջաբան է. գործի մասին ոչինչ չէք գրում: Գրեցէք մի ուրիշ նամակ:

—ԱԽԱԼՑԽԱ. ***. Նամակը արդէն տպվեցաւ: Չը գիտենք ուրիշ ինչ յօդուածի մասին էք գրում:

—ԲԱԳՈՒ. Ա. Ձեր նամակից լուրեր քաղեցինք: Չարժէր ամբողջապէս տպել: Շարունակեցէք թղթակցել:

—ԲԱԳՒԻ. ***. Նամակի մի մասը ջնջեցինք, որովհետև նա մասնաւոր կեանքին է վերաբերում:

Дозволено Цензурою 3 Октября 1879 г. Тифлисъ. Տպարան Ա. Ա. Միխելսօնի Типографія А. А. Михельсона